

■ **Οργανωτική Επιτροπή Συνεδρίου**
Organizing Committee

Z o e G a v r i i l i d o u
A n g e l i k i E f t h y m i o u
E v a n g e l i a T h o m a d a k i
Penelope Kambakis-Vougiouklis

■ **Γραμματειακή Υποστήριξη**
Secretarial Support

Ioannis Anagnostopoulos
Maria Georganta
Polyxeni Intze
Nikos Mathioudakis
Lidija Mitits
Eleni Papadopoulou
Anna Sarafianou
Elina Chadjirapa

■ **ISBN 978-960-99486-7-8**

■ **Τυπογραφική επιμέλεια**

Νίκος Μαθιουδάκης
Ελένη Παπαδοπούλου
Ελίνα Χατζηπαπά

■ **Σχεδιασμός εξώφυλλου**

Νίκος Μαθιουδάκης

■ **Copyright © 2012**

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Democritus University of Thrace

Εργαστήριο Σύνταξης, Μορφολογίας, Φωνητικής, Σημασιολογίας, *+Μόρφωση* ΔΠΘ
Laboratory of Syntax, Morphology, Phonetics, Semantics, *+MorPhoSE* DUTH

Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας
International Conference of Greek Linguistics

www.icgl.gr

ΡΗΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ: ΧΡΟΝΟΙ, ΕΓΚΛΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΙ ΑΛΛΟ;

Αναστάσιος Τσαγγαλίδης
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
atsangal@enl.auth.gr

ABSTRACT

The paper discusses a number of issues involved in identifying morphological oppositions in the area of Tense, Aspect and Modality in (Modern) Greek. Various difficulties faced by traditional and more recent approaches are noted and the importance of overt morphological expression is emphasized. Using morphology as a starting point, a number of specific proposals for the description of individual (sub-)categories can be supported.

Λέξεις κλειδιά: χρόνος, όψη, τροπικότητα, μορφολογική έκφραση, ασυμμετρίες μορφής-σημασίας

1. Εισαγωγή

Είναι κοινός τόπος στη διαγλωσσική μελέτη των ρηματικών κατηγοριών ότι σπάνια η ονομασία της καθεμιάς μπορεί να περιγράψει εξαντλητικά και με σαφήνεια τη σημασία της: έτσι, λ.χ., ένας «χρόνος» σπάνια δηλώνει μόνο χρονικές σχέσεις, ένας «μελλοντικός χρόνος» σπάνια αναφέρεται μόνο στο μέλλον, μια «προστακτική» σπάνια χρησιμεύει μόνο για να εκφράσει προσταγές ή έστω μόνο κατευθυντικές γλωσσικές πράξεις, κ.ο.κ. Επομένως, η απόφαση για τις σχετικές διακρίσεις και τις ονομασίες τους δεν είναι πάντα εύκολη – ενώ, αντίθετα, είναι πάντα εύκολο να βρεθούν παραδείγματα (έστω περιθωριακά) που να τις θέτουν σε αμφισβήτηση.

Στην περίπτωση της ελληνικής, η ισχυρή παράδοση της ανάλυσης των ρηματικών κατηγοριών της αρχαίας περιπλέκει ακόμα περισσότερο τα πράγματα, ενισχύοντας τον, ούτως ή άλλως υπαρκτό, συντηρητισμό που χαρακτηρίζει οποιαδήποτε γραμματική περιγραφή (βλ. τις σχετικές συζητήσεις στα Ρούσσου & Τσαγγαλίδης 2010, Τσαγγαλίδης 2001 και Θωμόπουλος 1945, μεταξύ άλλων). Ερωτήματα όπως τα ακόλουθα: *Ποιοι είναι οι χρόνοι του νεοελληνικού ρήματος; Ποιες είναι οι εγκλίσεις του νεοελληνικού ρήματος; Γενικότερα, ποια είναι τα «παρεπόμενα» του νεοελληνικού ρήματος;* συνηθέστερα θα προκαλέσουν το ερώτημα «μα είναι διαφορετικές από τις αντίστοιχες κατηγορίες της αρχαίας;» (υπονοώντας σαφώς το άλλο ερώτημα: «είναι δυνατό να είναι διαφορετικές από τις αντίστοιχες κατηγορίες της αρχαίας;») και εντελώς σπάνια θα θέσουν το πραγματικό ζητούμενο: *Πώς παίρνουμε τις σχετικές αποφάσεις;*

Σε σχέση με αυτό το ερώτημα, και εφόσον ερμηνεύω σωστά τον Jespersen (1924: 47, 321 – βλ. και Τσαγγαλίδης 2001), υπάρχουν δύο πιθανά σφάλματα κατά την προσπάθεια περιγραφής ενός γραμματικού συστήματος: το αλληθώρισμα προς τις κατηγορίες κάποιου άλλου συστήματος (με συλλογισμούς του τύπου «αφού η γλώσσα Α διαθέτει την κατηγορία X, θα πρέπει να τη διαθέτει και η γλώσσα Β») και η προσφυγή σε *αφελή* εννοιολογικά κριτήρια (π.χ. «ο τύπος Y είναι τύπος της προστακτικής, αφού μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να εκφράσει προσταγή»). Με δυο λόγια, οι κατηγορίες του νεοελληνικού ρήματος μπορεί και πρέπει να περιγραφούν ανεξάρτητα από τις κατηγορίες οποιουδήποτε άλλου συστήματος (συμπεριλαμβανομένων και όλων των προγόνων του).

Αυτή η ανεξαρτησία της περιγραφής δεν υπαινίσσεται (και δεν δικαιολογεί) την άγνοια ούτε των ιστορικών δεδομένων ούτε των διαγλωσσικών τυπολογιών των αντίστοιχων κατηγοριών, ούτε βέβαια των σχετικών προβλέψεων που στηρίζονται σε προσεγγίσεις όπως η θεωρία της γραμματικοποίησης ή η παραμετροποίηση των λειτουργικών κατηγοριών (βλ. ενδεικτικά, και σε σχέση με τις ρηματικές κατηγορίες, τα αντίστοιχα ζητήματα που συζητούν οι Bybee, Perkins & Pagliuca 1994, Joseph 2004, Roberts & Roussou 2003, Μόζερ 2009). Είναι βέβαιο όμως ότι και τα ιστορικά δεδομένα δεν είναι ποτέ πλήρη (αν μη τι άλλο καθώς δεν περιλαμβάνουν δεδομένα προφορικού λόγου), οι διαγλωσσικές γενικεύσεις βασίζονται (ή θα έπρεπε να βασίζονται) σε εξαντλητικές περιγραφές μεμονωμένων γλωσσών και επομένως παραμένουν θεωρητικές γενικεύσεις «υπό αναθεώρηση», ακριβώς όπως και οι πιο προφανώς θεωρητικές προσεγγίσεις της γραμματικοποίησης ή της παραμετροποίησης. Με δυο

λόγια, όσο κι αν αμφισβητείται η πληρότητα μιας καθαρά συγχρονικής περιγραφής, στην πραγματικότητα είναι η πληρέστερη δυνατότητα που διαθέτουμε, δεδομένων όλων των άλλων περιορισμών.

Έτσι, η όποια περιγραφή μπορεί να προϋποθέσει συγκεκριμένα γλωσσικά καθολικά, τυπολογικές προβλέψεις, γνωσιακούς περιορισμούς, μπορεί να λάβει υπόψη κληρονομημένα ελληνικά χαρακτηριστικά, βαλκανισμούς και άλλες επιρροές, όμως η τελική απόφαση και η σχετικές κατηγοριοποιήσεις θα πρέπει να στηρίζονται στα πραγματικά συγχρονικά δεδομένα. Αυτά βέβαια επιδέχονται ένα πλήθος από γνωσιακές, σημασιολογικές και πραγματολογικές προσεγγίσεις της διαπλοκής των ρηματικών κατηγοριών (τόσο μεταξύ τους όσο και με τα λοιπά χαρακτηριστικά της πρότασης και της εκφώνησής της). Όμως, ως προς την αναλυτική τους περιγραφή, μόνο η μορφολογία μπορεί να θεωρηθεί ασφαλές έδαφος (“the safe ground of verbal forms actually found in a language” – Jespersen 1924: 321), στο οποίο μπορούν να βασιστούν οι σχετικές κατηγοριοποιήσεις.

2. Μορφολογικοί ορισμοί στο πεδίο του χρόνου

Όσο κι αν δεν είναι εύκολα αποδεκτό (στο πλαίσιο της παράδοσης της περιγραφής της ελληνικής), η μόνη ορατή διάκριση χρόνου είναι αυτή μεταξύ των χαρακτηριστικών [+παρελθόν] και [-παρελθόν]. Κάθε παρεμφατικός ρηματικός τύπος, υποχρεωτικά χρησιμοποιεί είτε τις καταλήξεις του ενός είτε του άλλου: αν περιοριστούμε στους μονολεκτικούς τύπους της ενεργητικής φωνής, οι διαθέσιμες καταλήξεις θα είναι είτε αυτές του *γράφω* (και άρα και του *γράφω*), δηλαδή το σύνολο <-ω, -εις, -ει, -ουμε, -ετε, -ουν> είτε αυτές του *έγραφα* (και άρα και του *έγραφα*), δηλαδή το σύνολο <έ-α, έ-εις, έ-ε, ‘-αμε, ‘-ατε, έ-αν> (βλ. όμως και Spyropoulos & Revithiadou 2009). Δεν θα επαναλάβω εδώ τις αδυναμίες της παραδοσιακής προσέγγισης να δεχθεί την ισότιμη αντιμετώπιση του τύπου *γράφω* ως τύπου που φέρει το ίδιο ακριβώς χρονικό χαρακτηριστικό όπως και ο τύπος *γράφω* (βλ. Τσαγγαλίδης 2002α και 2002β) – αλλά θα επιμείνω ότι πρέπει να υπάρξει ισχυρός λόγος για να ΜΗΝ θεωρηθεί ότι το σύνολο των καταλήξεων που χρησιμοποιεί εκφράζει ακριβώς τις ίδιες κατηγορίες (Χρόνου και Συμφωνίας) που εκφράζει και το (ολόιδιο) σύνολο καταλήξεων του *γράφω*. Προφανώς πάντως το καθαρά μορφολογικό ζήτημα του σχηματισμού είναι ξεκάθαρο και μπορεί να διατυπωθεί με ξεκάθαρο τρόπο, χωρίς να συνδέεται (και να συσκοτίζεται) από τους σημασιολογικούς και συντακτικούς περιορισμούς που σίγουρα υπάρχουν: με εντελώς ανάλογη συλλογιστική, το ότι το *γάλα* και η *ζάχαρη* δεν *σημαίνουν* κάτι εξίσου «ενικό» όπως το *κουτάλι* και η *κούπα* σίγουρα δεν αναιρεί την (ορθή και προφανή) κατηγοριοποίησή τους ως τύπων του Ενικού Αριθμού.

Σε ένα επόμενο επίπεδο, αντίστοιχα, η υπόσταση του *θα* δεν είναι εύκολο να διατυπωθεί με τρόπο που να καλύπτει όλες τις εμφανίσεις του, αν αυτό θα σήμαινε ότι θέλουμε να έχουμε ενιαία συμπεριφορά από την άποψη της σύνταξης, της σημασιολογίας και της πραγματολογίας. Στο επίπεδο του σχηματισμού, είναι προφανές και αδιαμφισβήτητο ότι όλοι οι παρεμφατικοί ρηματικοί τύποι μπορούν να συνοδεύονται από το *θα*, το οποίο σε κάθε περίπτωση *θα* μπορεί να δέχεται άρνηση με το *δεν* στην αμέσως προηγούμενη από το *θα* θέση και η ακολουθία <*θα* + ρήμα> μπορεί να διακόπτεται μόνο από κλιτικά της προσωπικής αντωνυμίας. Τα τυπικά αυτά στοιχεία ΔΕΝ διαφοροποιούν μεταξύ των αναγνωρισμένων χρονικών συνδυασμών του *θα* (στα *θα γράφω*, *θα γράψω*, *θα έχω γράψει*) και των άλλων (εν πολλοίς ανώνυμων και απεριγράπτων) συνδυασμών του *θα* (*θα έγραφα*, *θα έγραφα*, *θα είχα γράψει*). Είτε το *θα* θεωρηθεί δείκτης του μέλλοντα είτε κάποιας τροπικότητας δεν παύει να έχει ακριβώς τα ίδια τυπικά χαρακτηριστικά, ανεξάρτητα από όλους τους άλλους περιορισμούς στην εμφάνιση του κάθε συνδυασμού σε συγκεκριμένα συντακτικά και άλλα περιβάλλοντα.

Σε γενικές γραμμές πάντως, στο πεδίο του χρόνου, οι μορφολογικές διακρίσεις είναι απλές και οι αντιστοιχίες τους με κατηγορίες όπως παρόν, παρελθόν και μέλλον είναι γενικά αποδεκτές (με μικρές εξαιρέσεις, όπως το *γράφω*). Παρά τις προφανείς αυτές αντιστοιχίες, η επίδραση της παράδοσης (είτε των κλασικών γλωσσών είτε της καθιερωμένης τριανταφυλλιδικής ανάλυσης) είναι ισοπεδωτική: οι διαθέσιμοι όροι βρίσκουν αντίκρισμα (έστω και αν πολλαπλώς είναι προβληματική η αντιστοιχισή τους – βλ. π.χ. ‘ενεστώτας’ και ‘αόριστος’) ενώ οι υπαρκτοί τύποι που δεν διαθέτουν καθιερωμένη ονομασία παραμένουν άστεγοι και ανώνυμοι (όπως οι συνδυασμοί *θα έγραφα*, *θα έγραφα*, *θα είχα γράψει*). Αξίζει βέβαια να σημειωθεί ότι οι μεγάλες πρόσφατες γραμματικές έχουν κάνει σημαντικά βήματα προς την πληρότητα των σχετικών περιγραφών (βλ. Holton, Mackridge & Φιλίππκη-Warburton 1997/99, Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005 καθώς και Τσαγγαλίδης 2001, 2002α και 2002β, Βελούδης 2006, Γιαννουλοπούλου & Τσαγγαλίδης 2006). Οι προσπάθειες αυτές όμως, όπως φαίνεται και από τα πρόσφατα σχολικά εγχειρίδια, δεν έχουν βρει το δρόμο προς την κοινή χρήση.

3. Μορφολογικοί ορισμοί στο πεδίο της όψης

Ανάλογη είναι η κατάσταση και στο πεδίο της όψης. Η διάκριση ενεστωτικού και αοριστικού θέματος είναι υπαρκτή και ορατή για το σύνολο σχεδόν των ρημάτων της νέας ελληνικής (και υπάρχουν και αρκετά καλές εξηγήσεις για την απουσία της διάκρισης σε συγκεκριμένες κατηγορίες ρημάτων – βλ. Comrie 1976, Μόζερ 1994, Tsangalidis 1999). Η δυσκολία και πάλι προκύπτει πέρα από την ξεκάθαρη μορφολογική διάκριση: ποια είναι η φύση της διάκρισης, πώς ονομάζονται οι σχετικές κατηγορίες και ποιος θα καθορίσει τις σχετικές αποφάσεις. Ενδεικτική είναι η σχετική ποικιλία της ορολογίας:

- Τρόπος (δράσης) – π.χ. στη Γραμματική Τριανταφυλλίδη
- Ποιόν ενεργείας – π.χ. στη Γραμματική Κλαίρη-Μπαμπινιώτη
- Αποψη – π.χ. Μόζερ 1994
- (Ρηματική) Όψη – π.χ. Βελούδης 2010

Η μορφολογία και πάλι όμως επιτελεί το καθήκον της πιστά: κάθε ρηματικός τύπος (αυτή τη φορά είτε πρόκειται για παρεμφατικό είτε για μη παρεμφατικό), οπωσδήποτε θα σχηματίζεται είτε με το ενεστωτικό είτε με το αοριστικό θέμα, χωρίς καμία αμφιβολία (εκτός βέβαια από τις περιπτώσεις ομόηχων θεμάτων σε -ν-, σε -λλ- και λίγων άλλων – βλ., λ.χ. Μαγουλά & Κατσούδα 2011). Δεν υπάρχει πάντως αμφιβολία ότι οι τύποι *γράφω*, *θα γράφω*, *έγραφα*, *θα έγραφα*, *γράφε*, *γράφοντας* περιέχουν το ενεστωτικό θέμα, ενώ οι τύποι *γράψω*, *θα γράψω*, *έγραψα*, *θα έγραψα*, *γράψε*, *γράψει* (στους συντελικούς τύπους) περιέχουν το αοριστικό.

Ο σημασιολογικός χαρακτηρισμός είναι που περιπλέκει τα πράγματα, και προφανώς εκεί οφείλεται και η αδυναμία ομοφωνίας στην ονομασία των μελών της προφανούς αυτής διάκρισης. Ξέρουμε ότι το ζεύγος *γράφε-γράψε* εκφράζει την ίδια διάκριση με το *έγραφε-έγραψε* και το *θα γράφεις-θα γράψεις*. Πώς όμως θα ονομαστεί το καθένα; Μεταξύ άλλων, έχουν προταθεί τα εξής:

- στιγμαίο-διαρκείας (Γραμματική Τριανταφυλλίδη)
- τέλειο-ατελές (Γραμματική Κλαίρη-Μπαμπινιώτη)
- συντελεσμένο-ασυντέλεστο (Μοσχονάς 1990-91)
- συνοπτικό-μη συνοπτικό (Βελούδης 2005)

Εδώ το πρόβλημα είναι λίγο πιο σύνθετο από ό,τι στην περίπτωση του χρόνου, για αρκετούς λόγους: η παράδοση των κλασικών γλωσσών δεν περιέχει ξεκάθαρα αντίστοιχες κατηγορίες (αν και πολλά ιστορικά στάδια της εξέλιξης του ελληνικού ρήματος μπορούν πλέον να περιγραφούν με όρους όψης – βλ. π.χ. Bary 2009). Εξάλλου, η έννοια του ‘τρόπου’ όπως την εισήγαγε ο Τριανταφυλλίδης αποδείχτηκε αδιαφανής και τελικά όχι ιδιαίτερα χρήσιμη (όπως σημείωνε ο Καρατζάς στην Εισαγωγή του στη μετάφραση του Mirambel (1978: ι) «δε δίνει ... τη σωστή έννοια του όρου σε όλη του την έκταση»). Σε κάθε περίπτωση, η κατηγορία της όψης είναι γνωσιακά πιο σύνθετη από αυτή του χρόνου και έτσι είναι πολύ πιο εύκολες οι πιθανές διαφορετικές προσεγγίσεις των ίδιων δεδομένων αλλά και η αμφισβήτησή τους. Σε αυτό το πλαίσιο, οι όποιες σύγχρονες προσπάθειες είναι πολύ εύκολο να κατηγορηθούν (περισσότερο ή λιγότερα δίκαια) ότι «βιαστικά συμπεραίνουν όσοι αρκούνται να μεταφέρουν στα καθ’ ημάς θεωρίες για τ’ Αγγλικά ή τα Γαλλικά» (Μοσχονάς 1990-91: 167).

4. Μορφολογικοί ορισμοί στο πεδίο της έγκλισης/τροπικότητας

Στην περίπτωση της έγκλισης και της τροπικότητας η ένταση μεταξύ των ‘παραδοσιακών’ και των ‘εκσυγχρονιστών’ είναι ακόμα μεγαλύτερη, καθώς είναι οφθαλμοφανές ότι οι κατηγορίες της αρχαίας ελληνικής έχουν αλλάξει. Εξάλλου, είναι δύσκολο να αντιστοιχιστούν οι κατηγορίες της νέας ελληνικής με αυτές των άλλων γλωσσών, καθώς τόσο για την ελληνική όσο και για πολλές άλλες γλώσσες είναι προβληματική και η σχέση έγκλισης και τροπικότητας και η αριθμητική της καθεμίας (και βέβαια οι ονομασίες και το ακριβές περιεχόμενο των σχετικών (υπο)κατηγοριών).

Η έγκλιση είναι η γραμματική έκφραση της τροπικότητας – και πάλι ο ασφαλέστερος καθορισμός των γραμματικοποιημένων κατηγοριών σε μια γλώσσα βασίζεται στη μορφολογική τους έκφραση. Δεν θα επαναλάβω εδώ τις λεπτομέρειες σχετικά την απώλεια της μορφολογικής διάκρισης τόσο της ευκτικής όσο και της υποτακτικής της αρχαίας: εδώ και πολλούς αιώνες, η μορφολογία του ρήματος της ελληνικής διακρίνει μόνο μεταξύ προστακτικής και μη προστακτικής στο επίπεδο των μονολεκτικών τύπων (βλ. Ρούσσου & Τσαγγαλίδης 2010 και τις αναφορές εκεί). Αν υπερβούμε το όριο της λέξης, οι συνδυασμοί με το *να* και το *ας* είναι προφανώς διαθέσιμοι να συνοδεύσουν όλους

τους παρεμφατικούς τύπους όλων των ρημάτων – και με παρόμοια τυπικά χαρακτηριστικά: επιλέγουν τον δείκτη άρνησης *μην* στην αμέσως επόμενη θέση, και κατά τα άλλα επιτρέπουν μόνο κλιτικά της προσωπικής αντωνυμίας ανάμεσά σε αυτά και το ρήμα.

Μικρή σημασία έχει αν θα ονομαστούν τύποι της υποτακτικής (κατά Βελούδη & Φιλιππάκη-Warburton 1983) ή τροπικοί τύποι (όπως από τους Κλαίρη-Μπαμπινιώτη) ή κάτι άλλο: σε κάθε περίπτωση είναι υπαρκτοί συνδυασμοί και σχετίζονται με την έκφραση τροπικότητας (σε κύριες εκφορές) ενώ το *να* λειτουργεί και σαν δείκτης υπόταξης. Κάποιος άλλος δείκτης τροπικότητας δεν φαίνεται να έχει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην οργάνωση του ρηματικού συστήματος της νέας ελληνικής, αν και είναι προφανής η ύπαρξη, η συνδυαστικότητα και η πολυ-λειτουργικότητα των τροπικών ρημάτων (δυνατότητας και αναγκαιότητας, αντίστοιχα) *μπορώ/μπορεί* και *πρέπει* (Ιακώβου 1999, Τσαγγαλίδης 2003, Tsangalidis 2009).

Οι «συνταχτικές εγκλίσεις» που αναγνωρίζονται στη Γραμματική Τριανταφυλλίδη (1941: 315, παρ. 847) είναι προφανώς σημασιολογικά οριζόμενες υπο-περιπτώσεις των κατά τα άλλα διακριτών συνδυασμών των τροπικών μορίων *θα*, *να* και *ας*. Μορφολογικά δεν υπάρχει κάτι ιδιαίτερο ως προς τους συνδυασμούς αυτούς: αν δηλαδή όλοι οι συνδυασμοί του *θα* ανήκουν στην οριστική (κατά Βελούδη & Φιλιππάκη-Warburton 1983), προφανώς εκεί ανήκουν και οι «δυνητικοί» και οι «πιθανολογικοί» συνδυασμοί του. Παρόμοια, αν οι συνδυασμοί του *να* και του *ας* θεωρηθούν τροπικοί τύποι ή τύποι της υποτακτικής, εκεί ανήκουν και οι «ευχետικοί» συνδυασμοί (βλ. και Τσαγγαλίδης 2001).

5. Άλλες μορφολογικές διακρίσεις ρηματικών κατηγοριών

Άλλες ρηματικές κατηγορίες που χρειάζεται να περιγραφούν με μορφολογικούς όρους περιλαμβάνουν τους συντελικούς τύπους (τους συνδυασμούς του βοηθητικού *έχω* με τον μη παρεμφατικό συνοπτικό τύπο) που έχουν προφανή συστατικά τις υπόλοιπες κατηγορίες που δηλώνονται από το *έχω*: χρόνος (+/--παρόν, +/-μέλλον) και τροπικότητα (+/--να, +/--ας) εκφράζονται όπως και με κάθε ρήμα. Το ερώτημα αν οι συντελικοί τύποι είναι διακριτοί χρόνοι ή εκφράσεις όψης ή κάτι διαφορετικό δεν έχει πλέον ιδιαίτερο ενδιαφέρον είτε σε θεωρητικό είτε σε πρακτικό επίπεδο, εφόσον ο σχηματισμός τους, σε κάθε περίπτωση, πρέπει να περιγραφεί ξεχωριστά.

Ο τύπος *γράφει* στον συνδυασμό *έχω γράφει* χαρακτηρίζεται «απαρέμφατο» στη Γραμματική Τριανταφυλλίδη και «μη παρεμφατικός» στη Γραμματική των Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton. Ανεξάρτητα από την ονομασία που θα προτιμηθεί, η υπόστασή του είναι ξεκάθαρη: αποτελείται από το αοριστικό/συνοπτικό θέμα και έχει κατάληξη ομόηχη με αυτή του γ' ενικού προσώπου, αν και είναι σαφές ότι δεν δηλώνει πρόσωπο.

Οι κλιτές μετοχές σε *-μενος* και σε *-μένος* έχουν επίσης προφανή διακριτά μορφολογικά χαρακτηριστικά: από τις ρηματικές κατηγορίες, ανήκουν στη μέση φωνή, και σχηματίζονται με το ενεστωτικό θέμα οι πρώτες και με ένα ιδιαίτερο (αλλά πάντως συνοπτικό) θέμα οι άλλες. Δηλώνουν επίσης γένος, αριθμό και πτώση (προφανώς ονοματικά χαρακτηριστικά) και επομένως δικαιολογούν απόλυτα την ονομασία τους, καθώς μετέχουν και στο ονοματικό και στο ρηματικό σύστημα. Είναι επίσης προφανές ότι η χρήση τους άλλοτε αντιστοιχεί με αυτή των επιθέτων και άλλοτε τις κάνει απλώς τμήματα ρηματικών σχηματισμών (π.χ. του παρακειμένου β').

Αντίθετα, οι άκλιτες μετοχές σε *-οντας/-ώντας* δεν διαθέτουν (πλέον) κανένα ονοματικό χαρακτηριστικό. Επομένως δεν μπορούν να δικαιολογηθούν πλέον την παραδοσιακή τους ονομασία, έστω κι αν ο όρος «γερούνδιο» που έχει προταθεί (από τους Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton – βλ. και Tsimplici 2000) δεν γίνεται εύκολα αποδεκτός (βλ. Μόζερ 2002, Νάκας 2003). Σίγουρα πάντως χρειάζεται να διαφοροποιηθούν από τις κλιτές μετοχές που είδαμε παραπάνω, καθώς ανήκουν στην ενεργητική φωνή, σχηματίζονται από το ενεστωτικό θέμα και με εντελώς δική τους κατάληξη (και συνακόλουθη συντακτική συμπεριφορά).

6. Συμπεράσματα

Αυτό που υποστηρίχτηκε παραπάνω σε σχέση με όλες τις κατηγορίες που συζητήθηκαν είναι πως οι μορφολογικές ενδείξεις σε κάθε περίπτωση αποτελούν στοιχεία που δεν μπορεί να αγνοηθούν. Ανεξάρτητα από την ιστορική εξέλιξη και από τις διαγλωσσικά έγκυρες προσδοκίες μας, τα ίδια τα δεδομένα πρέπει να περιγράφονται με ακρίβεια. Στην περίπτωση των κατηγοριών Χρόνου-Όψης-Τροπικότητας, υπάρχουν αρκετά σαφείς ενδείξεις για τη συστηματική πραγμάτωση συγκεκριμένων διακρίσεων. Η αναγνώριση των υπαρκτών διακρίσεων είναι το πρώτο απαραίτητο βήμα – ενώ η αντιστοίχισή τους με διαγλωσσικά πρότυπα ή με γνωσιακές ή καθολικές κατηγορίες θα πρέπει να

έπεται (για προφανείς λόγους λογικής και μεθοδολογικής συνέπειας). Από την άποψη αυτή, τα χαρακτηριστικά [+/-παρελθόν], [+/-συνοπτικό] και [+/-προστακτική] είναι απαραίτητο να αναγνωριστούν ως τα στοιχειώδη μορφολογικά συστατικά της σύνθετης περιοχής των ρηματικών κατηγοριών τα οποία θα αποτελέσουν τη βάση για τις αναλύσεις των πολύπλοκων σημασιακών δυνατοτήτων του συστήματος: στο επίπεδο της ερμηνείας, η διαπλοκή των στοιχείων είναι δεδομένη και προβλέψιμη.

Βιβλιογραφία

- Βελούδης, Γιάννης. 2006. «Παρουσίαση της Γραμματικής Holton, D., P. Mackridge & E. Φιλίππακη-Warburton. Γραμματική της ελληνικής γλώσσας». Διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/bibliographies/grammar/03_holton/index.html.
- Βελούδης, Γιάννης. 2010. «Εισαγωγή». Στο Βελούδης, Γ. *Από τη σημασιολογία της ελληνικής γλώσσας: Όψεις της επιστημικής τροπικότητας*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), 13-71.
- Βελούδης, Γιάννης και Ειρήνη Φιλίππακη-Warburton. 1983. «Η υποτακτική στη νέα ελληνική». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 4: 151-165.
- Bybee, Joan L., Revere D. Perkins and William Pagliuca. 1994. *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Γιαννουλοπούλου, Γιάννα και Αναστάσιος Τσαγγαλίδης. 2006. Παρουσίαση του έργου: Χρήστος Κλαίρης – Γεώργιος Μπαμπινιώτης (σε συνεργασία με τους Αμαλία Μόζερ, Αικατερίνη Μπακάκου-Ορφανού, Σταύρο Σκοπετέα) (2005). *Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Δομολειτουργική – Επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. Διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση http://www.greeklanguage.gr/greekLang/modern_greek/bibliographies/grammar/09_klairsbabibiotis/index.html
- Comrie, Bernard. 1976. *Aspect*. Cambridge University Press.
- Holton, David, Peter Mackridge and Irene Philippaki-Warburton. 1997. *Greek: A Comprehensive Grammar of the Modern Language*. Routledge Grammars. London & New York: Routledge. Επίσης: 1999. *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας*. Μετάφραση: Β. Σπυρόπουλος. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Θωμόπουλος, Γιάννης. 1945. *Γραμματική της Νεοελληνικής Κοινής*. Αθήνα.
- Ιακώβου, Μαρία. 1999. *Τροπικές κατηγορίες στο ρηματικό σύστημα της Νέας Ελληνικής*. Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Jespersen, Otto. 1924. *The Philosophy of Grammar*. London, George Allen & Unwin Ltd.
- Joseph, Brian D. 2004. "Rescuing Traditional (Historical) Linguistics from Grammaticalization 'Theory'". In Olga Fischer, Muriel Norde and Harry Perridon (eds) *Up and Down the Cline - The Nature of Grammaticalization*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 44-71.
- Κλαίρης, Χρήστος και Γεώργιος Μπαμπινιώτης (σε συνεργασία με τους Αμαλία Μόζερ, Αικατερίνη Μπακάκου-Ορφανού, Σταύρο Σκοπετέα). 2005. *Γραμματική της νέας ελληνικής: δομολειτουργική-επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μαγουλά, Ευγενία και Γεωργία Κατσούδα. 2011. «Μορφολογική επίγνωση και ορθογραφία». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 31: 278-291.
- Mirambel, André. 1959/78. *La langue grec moderne. Description et analyse*. Paris: Klincksieck. Επίσης: 1978. *Η νέα ελληνική γλώσσα*. Μετάφραση: Σ. Καρατζάς. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Α.Π.Θ.
- Μόζερ, Αμαλία. 1994. *Ποιόν και απόψεις του ρήματος*. Αθήνα: Περιοδικό Παρουσία, Παράρτημα 30.
- Μόζερ, Αμαλία. 2002. «Μετοχές, γερούνδια, -οντα. Χρόνος και άποψη». Στο *Recherches en linguistique grecque-Γλωσσολογικές έρευνες για την ελληνική: Πρακτικά του 5ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας* (επιμέλεια: C. Clairis), Paris: L'Harmattan, τόμος II, 111-114.
- Μόζερ, Αμαλία. 2009. *Άποψη και χρόνος στην ιστορία της Ελληνικής*. (β' έκδοση). Αθήνα: Περιοδικό Παρουσία, Παράρτημα 77.
- Μοσχονάς, Σπύρος. 1990-91. «Τα ενεστώτα Α': ο άχρονος χρόνος». *Γλωσσολογία* 9-10: 151-182.
- Νάκας, Θανάσης. 2003. «Σημασιολογικά της άκλιτης μετοχής σε -οντα/-ώντα». Στα *Πρακτικά του 6ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*, (Ρέθυμνο, 18-21 Σεπτεμβρίου 2003), Πανεπιστήμιο Κρήτης, 429-436.
- Ρούσου, Άννα και Αναστάσιος Τσαγγαλίδης. 2010. «Περιγραφικές, θεωρητικές και ρυθμιστικές (αν)αντιστοιχίες: η νεοελληνική υποτακτική». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα (Μνήμη Μ. Τριανταφυλλίδη)* 30: 529-540.
- Roberts, Ian and Anna Roussou. 2003. *Syntactic Change: A Minimalist Approach to Grammaticalization*. (Cambridge Studies in Linguistics 100). Cambridge University Press.
- Spyropoulos, Vassilis and Anthi Revithiadou. 2009. The morphology of past in Greek. *Studies in Greek Linguistics* 29: 108-122.
- Τσαγγαλίδης, Αναστάσιος. 2001. «Για τις συντακτικές εγκλίσεις στα νέα ελληνικά». Στο Γ. Αγγουράκη, Α. Αρβανίτη, Δ. Γούτσος, J. Davy, Μ. Καρυσολαίμου, Α. Παναγιώτου-Τριανταφυλλοπούλου, Α. Παπαπούλου, Π.

[ΡΗΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ:
ΧΡΟΝΟΙ, ΕΓΚΛΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΙ ΑΛΛΟ;]

- Παύλου & Α. Ρούσσου (επιμ.) *Ελληνική Γλωσσολογία 99, Πρακτικά του 4ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας, Λευκωσία, Σεπτέμβριος 1999*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, σσ. 300-307.
- Τσαγγαλίδης, Αναστάσιος. 2002α. «Για τους “χρόνους” του νεοελληνικού ρήματος». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 22: 647-658.
- Τσαγγαλίδης, Αναστάσιος. 2002β. «Χρόνοι και εγκλίσεις της νέας ελληνικής». Στο *Recherches en linguistique grecque-Γλωσσολογικές έρευνες για την ελληνική: Πρακτικά του 5ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας* (επιμέλεια: C. Clairis), Paris: L’Harmattan, τόμος II, 263-266.
- Τσαγγαλίδης, Αναστάσιος. 2003. «Κριτήρια τροπικότητας II: η κατηγορία των τροπικών (ημι)βοηθητικών ρημάτων στη νέα ελληνική». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 23: 733-744.
- Tsangalidis, Αναστάσιος. 1999. *Will and Tha: A Comparative Study of the Category Future*. Thessaloniki: University Studio Press.
- Tsangalidis, Αναστάσιος. 2009. “Modals in Greek”. Στο Björn Hansen & Ferdinand De Haan (eds) *Modals in the Languages of Europe: A Reference Work*. ISBN: 978-3-11-021920-3. Berlin & New York: Mouton de Gruyter, σελ. 139-163.
- Tsimpli, Ianthi M. 2000. Gerunds in Greek. *Journal of Greek Linguistics*, 1: 131–169.